XIV. Ekspedicijos užsienyje
Expeditions Abroad

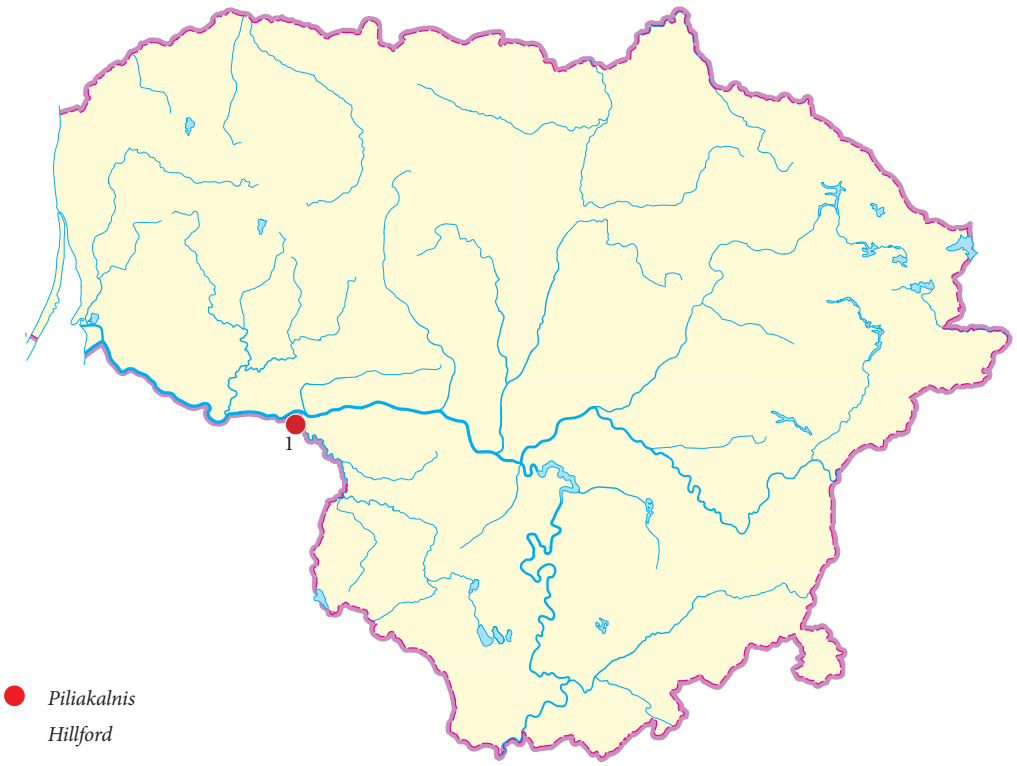

Piliakalnis
Hillford

1. Raudžiai

Vytenis Almonaitis

Raudžių (Nemunijos) piliakalnis

2011 m. birželį šio teksto autorius, istorikas, ir archeologas Valdemaras Šimėnas vykdė žvalgomąją ekspediciją Pietų Skalvoje, dabartinės Kaliningrado srities teritorijoje (Rusijos Federacija). Žvalgyti kairiajame Nemuno krante Trapėnų–Tilžės ruože esantys piliakalniai. Daugiausia dėmesio skirta Raudžių (Nemunijos) piliakalniui, kuris Lietuvos mokslininkams iki šiol buvo beveik nežinomas.

Kiek pavyko išsiaiškinti, pirmasis šį piliakalnį apžiūrėjo ir aprašė karo topografas Johanas Mikaelis Guise (1796–1861), 1826–1828 m. vadovavęs Prūsijos žemėlapio sudarymui ir kartu fiksavęs archeologijos paminklus. Gerokai vėliau apie piliakalnį rašęs Hansas Crome (1864–1943), be kita ko, rėmėsi J. M. Guise kartoteka. Apie 1840 m. piliakalnį tyrinėjo tautosakininkas ir etnografas Eduardas Gisevius (1798–1880). Jis rašė, kad „Šešupės ir Nemuno santakoje buvusi sena tvirtovė, nes ir dabar esą galima matyti apirusį apvalainės formos kalną su dviem eilėmis griovių“ (Gizevijus E., Mano gyvenimas, *Lietuvininkai*, Vilnius, 1970, p. 62). Žymusis Rytų Prūsijos archeologijos paminklų žinovas Emilis Hollackas (1860–1924) Nemunijos (Raudžių) piliakalnio nežinojo. Naujesnio, 1938–1940 m. skelbto krašto archeologijos paminklų sąvado sudarytojas H. Crome piliakalnį vis dėlto užfiksavo. Tiesa, jis apsiribojo lakoniška žinute ir laikė objektą „abejotinu“ (Crome H., Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreussens, *Prussia*, Königsberg, 1940, Bd. 34, S. 109).

Lietuvių istoriografijoje, perteikdamas Viliaus Kalvaičio (1848–1914) surinktą medžiagą, piliakalnio aprašymą 1903 m. pirmasis paskelbė Jonas Basanavičius (1851–1927) (*Iš gyvenimo vėlių bei velnių,* Vilnius, 1998, p. 279). Vėliau, rodos, beveik šimtą metų lie-

1 pav. Nemuno ir Šešupės santaka. Už laivo tolumoje matomas tamsesnis medžių guotas – Raudžių (Nemunijos) piliakalnis. V. Almonaičio nuotr.

Fig. 1. The confluence of the Nemunas and the Šešupė. In the distance beyond the boat can be seen a grove of darker trees – Raudžiai (Nemunija) hillfort.

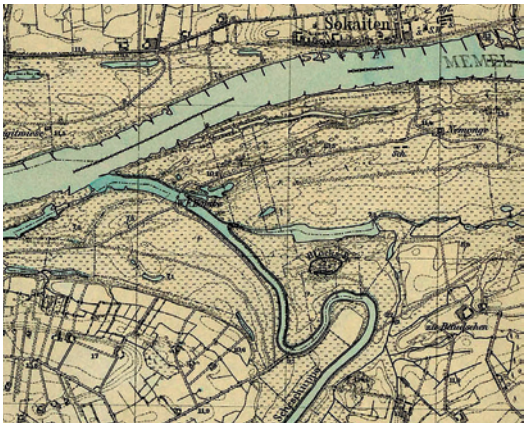

2 pav. Nemuno ir Šešupės santakos apylinkės 1915 m. sudarytame ir 1927 m. patikslintame vokiškame topografiniame žemėlapyje (lapas „Baltupönen“). Originalo mastelis 1:25 000.

Fig. 2. The vicinity of the confluence of the Nemunas and the Šešupė in a German topographic map created in 1915 and revised in 1927 (sheet Baltupönen). Original scale 1:25 000.

3 pav. Raudžių (Nemunijos) piliakalnio vaizdas 1974 m. sudarytame rusiškame topografiniame žemėlapyje (lapas C–46–18–Г–B–1). Originalo mastelis 1:10 000.

Fig. 3. The view of Raudžiai (Nemunija) hillfort in the Russian topographic map created in 1974 (sheet C–46–18–Г–B–1). Original scale 1:10 000.

tuvių autoriai Raudžių (Nemunijos) piliakalnio neminėjo. Apie šį archeologijos paminklą vėl užsimenama tik Mažosios Lietuvos enciklopedijoje (Pėteraitis V., Purvinas M. Ąžuolynai, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2000, t. 1, p. 106; Purvinas M. Nemunija, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2006, t. 3, p. 262). Tiesa, čia apie jį rašoma kaip apie buvusį (suprask – sunaikintą ar sunykusį) objektą. Rusijos mokslininkams piliakalnis iki šiol greičiausiai buvo nežinomas. Deja, to negalima pasakyti apie „juoduosius archeologus“. 2011 m. ant piliakalnio rasti jų ištrypti takai, dešimtys ieškant radinių iškastų duobių.

Apibendrinant galima teigti, kad žinių apie piliakalnį akivaizdžiai trūksta. Tokia situacija stebina, nes geografine prasme tai išskirtinis, lygiame Šešupės ir Nemuno slėnyje aukštai iškilęs objektas. Jis matomas ir iš Lietuvos Respublikos teritorijos (1 pav.), pavyzdžiui, važiuojant Sokaičių–Vėžininkų vieškeliu. Be to, kalnas žymimas XX a. pradžios vokiškuose žemėlapiuose, kuriuose vadinamas *Blocks Berg* (2 pav.). Jis aiškiai pažymėtas ir 1938 m. laidos lietuviškuose topografiniuose žemėlapiuose. Po karo kalva rusiškai pavadinta *Otdelnaja* (išvertus – Atskiroji) ir buvo žymima įvairiuose, net 1:200 000 mastelio, rusiškuose žemėlapiuose (3 pav.). Ji taip pat matoma ir naujausioje lietuviškoje kartografijoje.

Manytina, kad žinių apie piliakalnį trūkumą pirmiausia lėmė tai, kad jis yra nuošalioje, gana sunkiai pasiekiamoje vietovėje, kuri po 1990 m. atsidūrė dar ir pasienio zonoje. 2011 m. piliakalnį tik vargais negalais pasisekė pasiekti iš R pusės, įvažiavus į Nemuno slėnį keliuku, vedančiu pro senąsias Ąžuolynės (vok. *Aszolienen*) kapines.

Visi aukščiau minėti autoriai kalną priskyrė Raudžių (vok. *Raudszen*, *Rautengrund*,

4 pav. Raudžių (Nemunijos) piliakalnis iš ŠV. V. Almonaičio nuotr.

Fig. 4. Raudžiai (Nemunija) hillfort from the NW.

rus. *Rjadino*) kaimui. Senoji ir pagrindinė šio sodžiaus dalis yra kairiajame Šešupės krante, tačiau kelios sodybos buvo įsikūrusios ir dešiniajame krante. Matyt, didžioji piliakalnio dalis iš tikrųjų priklausė Raudžiams. Vis dėlto vokiškuose topografiniuose žemėlapiuose, kuriuose žymimos ir žemėvaldos ribos, matyti, kad jos dalijo kalną į kelias dalis (*Topographische Karte 1:25 000. Baltupönen 0999*. 1915, 1940). Viena iš jų galėjo priklausyti ir Nemunijos (vok. *Nemondje*, *Nemonje*, *Nemonge*) dvareliui, kurio būta vos 1 km į ŠR nuo kalno. Todėl piliakalniui labiausiai tinka dvigubas Raudžių (Nemunijos) pavadinimas, kuris išsaugo tradiciją bei ryšį su senąja istoriografija, kartu patikslina geografinę padėtį.

Piliakalnio koordinatės V gale ant pylimo – N 55°02‘56.7“ E 22°13‘11.7“, žemutinės aikštelės centre – N 55°02‘57.0“ E 22°13‘16.4“, R gale ant pylimo keteros – N 55°02‘57.4“ E 22°13‘22.5“.

Piliakalnis įrengtas panaudojant tarsi specialiai tam gamtos sukurtą kalvą. Jos aukštis nuo jūros lygio – apie 22 m. Per potvynius užliejamos aplinkinės pievos yra tik maždaug 9 m aukštyje, tad kalno viršūnė keliolika metrų pakilusi aukščiau jų. Piliakalnio P papėdėje dvi paskutiniąsias kilpas daro Šešupė, kuri 1,5 km į ŠV nuo piliakalnio įteka į Nemuną. Kalvos Š papėdėje telkšo senvaginis ežeras, kuris seniau jungėsi su Šešupe. Tikėtina, kad jį pilėnai naudojo kaip uostą.

V. Kalvaičio ir J. Basanavičiaus tekste piliakalnis apibūdintas taip: „Raudžų kalns, vadinams Kiaulės rags, Šešupės šaurėje ant pievų lyg koks pažulnus gojus apie 5 m išsikeldams, rytun link nuolaidyn į pievas išbėg, o šaurėje jo paties ilgio (apie 400 žingsnų) upės galas lyg koks ilgs ežers tviksi. Aukštumos vidurys, kur šis tas pasivaidiną, apie 6 m išskuopts ir smiltimis apdengts, lyg koks begalinis bliūds išveizd. Jame keli kelmai kaip liudininkai likę. Šiaip visas kalns, kaip minėta, labai tankiai nuskurdusiais aužuoliniais, drebuliniais, liepiniais, šermukšniniais, karkliniais krūmynais apžėlęs, lyg gojus išveizd“ (*Iš gyvenimo vėlių,* Vilnius, 1998, p. 279). 2011 m. piliakalnis taip pat rastas apaugęs, bet mažiau krūmais, daugiau pušų ir lapuočių retmiškiu. Žvelgiant į kalvą iš tolo, piliakalniams būdingų formų beveik nesimatė (4 pav.).

Žemėlapiuose matyti, kad piliakalnis yra ne visai taisyklingo ovalo formos, į ilgį ištįsęs R–V kryptimi. Iš kiek lengviau prieinamos R pusės, taip pat iš P įrengtas pirmasis nedidelis gynybinis pylimas ir griovys. Š pusėje pirmasis pylimas, rodos, nuskleistas, tačiau išlikęs bene 15 m pločio griovys, kuris iš dalies galėtų būti natūralus. Žengiant iš R pusės toliau, stačiu piliakalnio šlaitu tenka pakilti į maždaug 10 m aukštį (apie 20 m nuo jūros lygio). Įkopus matyti, kad R pusėje piliakalnis sustiprintas supilant 2 m (nuo aikštelės lygio) pasagos formos pylimą, kuris po keliasdešimties metrų nutįsta į ŠV bei PV. Į V nuo pylimo plyti nedidelė apie 40 m pločio (R–V kryptimi) viršutinė aikštelė.

Minėtas pasagos formos R pylimas P pusėje nusileidžia žemyn. Čia pat prasideda P pylimas, kuris iškyla aukščiausiai, maždaug iki 22 m nuo jūros lygio. Kiek pavingiuodamas jis tęsiasi apie 100 m iki piliakalnio PR kampo, kur staiga nusileidžia apie 5 m. Rodos, šioje vietoje būta įvažiavimo. P pylimas – gana netaisyklingos formos, vietomis tik kelių metrų pločio. Tikėtina, kad jis daugiausia yra natūralios kilmės. Be to, atrodo, kad pylimas gerokai nupustytas, nuslinkęs į Š.

Iš Š ir V piliakalnį supa pylimas, apie 3–5 m aukščio nuo žemutinės aikštelės ir 5–7 m nuo aplinkos (5 pav.). Jis gana taisyklingas (ypač Š pusėje), maždaug 15 m pločio viršuje. Piliakalnio PV kampe šis pylimas susijungia su gerokai aukštesniu P pylimu. Viršutinė aikštelė ir visi aprašyti pylimai supa minėtąjį „bliūdą“ – žemutinę aikštelę (6 pav.). Ji apie 100 m ilgio, maždaug 50 m pločio. Galbūt seniau ji buvo taisyklingo ovalo formos, tačiau šiuo metu, matyt, nuslinkus P pylimui, į aikštelę nutįsęs platus liežuvis, todėl ji įgijusi pupelės formą.

Už stataus maždaug 7 m aukščio V šlaito (7 pav.) dar yra apie 15 m pločio lygi terasa, kuri palaipsniui nusileidžia į Šešupės slėnį. Bendras piliakalnio ilgis kartu su terasa – apie 250 m. Plotis, neskaičiuojant griovio Š papėdėje, – maždaug 150 m. Taigi šis archeologijos paminklas iš kitų Skalvos piliakalnių išsiskiria dydžiu, jam būdingos labai stambios formos.

Vėl suradus piliakalnį paaiškėjo, kad būtent su juo sietinas padavimas „Našlaitė“, kurio pirminį variantą užrašė E. Gisevius (*Eduard Gisevius*, Tilsit, 1881, S. 149). Lietuviškai šį tautosakos kūrinį perteikė Jonas Remeika (1891–1974) (Remeika J., *Kai dar amžina ugnis ruseno*, Kaunas, 1940, p. 73–74). Prieškariu publikuotas ir platesnis, gerokai suliteratūrintas tekstas, kuriame pasakojama, jog „ties Sokaičių kaimu, anapus Nemuno, buvo senovėje didelis prūsų kaimas Lajučiai. Ten dabar riogso kalnelis, kurio viduryje yra tamsi skylė. Kas tą kalną supylė ir kaip joje skylė atsirado, niekas nežino. Seneliai sako, kad seniau toje vietoje stovėjusi stipri pilis, kuri buvusi garsi visame prūsų krašte ir visoje Lietuvoje“. Toliau padavime pasakojama apie kalno požemiuose gyvenusią paslaptingą moterį ir vargingą našlaitę, kurią ji priglaudė (Bicka J., Tumosas F., *50 gražiausių Mažosios Lietuvos padavimų*, Lauksargiai, 1939, p. 121–123).

Piliakalnio strateginė padėtis ypatinga, jis įrengtas prie dviejų vandens kelių sankryžos. Šis faktas, taip pat piliakalnio dydis leidžia manyti, kad ant jo stovėjo svarbi ir stipri medinė tvirtovė. Galbūt ji priklausė skalviams, o gal, įsitvirtindamas užkariautoje Skalvoje, čia savo pilį buvo pastatęs Vokiečių ordinas. Galėjo būti ir taip, kad ant piliakalnio stovėjo skalvių pilaitė, o vėliau toje pačioje vietoje vokiečiai pasistatydino savąją, kur kas stipresnę.

5 pav. Žemutinės aikštelės ŠV dalis ir ją juosiantis pylimas. V. Almonaičio nuotr.

Fig. 5. The NW part of the lower enclosure and the bank encircling it.

6 pav. Žemutinė piliakalnio aikštelė (vadinamasis „bliūdas“) iš R. V. Almonaičio nuotr.

Fig. 6. The lower enclosure (the so-called 'bowl') from the E.

7 pav. Status piliakalnio ŠV šlaitas. V. Almonaičio nuotr.
Fig. 7. The hillfort's steep NW scarp.

Bet kokiu atveju aišku, kad tokia didelė pilis turėtų būti minima istoriniuose šaltiniuose.

Pirmąją hipotezę suskubo iškelti Visuotinės lietuvių enciklopedijos tekstų rengėjai. Čia, skyrelyje „Skalva", piliakalnis siejamas su Petro Dusburgiečio ir Mikalojaus Jerošiniečio kronikose minima skalvių pilimi *Sassowia*, *Sassow,* kurią vokiečiai užėmė apie 1276 m. (Jasas R., Šimėnas V., Skalva, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2012, t. 21, p. 784). V. Šimėno teigimu, sakinį apie pilį *Sassowia* savo iniciatyva į tekstą įrašė leidyklos darbuotojai. Keliant šią hipotezę, rodos, buvo kiek paskubėta. Mat kronikininkai rašė būtent *Sassowia*, *Sassow*, o ne *Sassopia* ar *Sassop*. Į tai atsižvelgdamas kalbininkas Antanas Salys (1902–1972) teigė, kad aptariamos „skalvių pilies vardas, žinoma, nieko bendro neturi nė su Šešupės pavadinimu, nes Ordino šaltiniuose ji [upė] rašoma *Suppa*, *Suppe*, *Czuppa*, *Tschuppa*" (Salys A., Skalva, *Raštai*, Roma, 1985, t. 3, p. 390).

Bandant šaltiniuose ieškoti kitų užuominų, į akis krenta žinutė Vygando Marburgiečio kronikoje. Čia teigiama, kad 1360 m. „tarp Velykų šventės ir Sekminių, sukrovus daug medžiagos, magistras Vinrichas pastatydino Ordino sustiprinimui naują pilį Skalvos žemėje" (*Scriptores rerum Prussicarum*, Leipzig, 1863, Band II, S. 524; Marburgietis V., *Naujoji Prūsijos kronika*, Vilnius, 1999, p. 107). Literatūroje įsigalėjusi nuomonė, kad ta „nauja pilis" – tai gerokai vėliau, 1384 m., šaltiniuose minimas Noihauzas (*Nuwenhus, Newenhus*), kuris tapatinamas su Tilže (Safronovas V., Tilžės įkūrimas, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2009, t. 4, p. 524). Tačiau V. Marburgiečio kronikoje 1360 m. statytoji pilis Noihauzu nevadinama. Lotyniškame kronikos tekste sakoma, kad magistras tiesiog pastatė naują pilį: *nowam erexit domum in terra Schalvensi*. Vokiškas kronikos originalas pražuvęs, tačiau išlikę XVI a. darytų išrašų. Viename iš jų, kurį padarė Gdansko kronikininkas Stencelis Bornbachas (1530–1597), sakoma, kad „1360 buvo pastatytos 2 pilys, Vindenburgas

(*Wintborg*) ir Skalvos (*Czalwen*)“ (*Scriptores rerum Prussicarum*, Leipzig, 1863, Band II, S. 524, 526). Taigi S. Bornbachas mini tikrinį 1360 m. pastatytos pilies vardą – Skalvos. Tuo pačiu aiškėja, kad jos tapatinimas su 1384 m. minimu Noihauzu yra labai abejotinas. Visa tai leidžia kelti naują hipotezę, kad 1360 m. paminėta Skalvos pilis stovėjo kitur. Raudžių (Nemunijos) piliakalnis tokiu atveju būtų viena labiausiai tikėtinų jos vietų.

Didelė tikimybė, kad įsigilinus į laikotarpio šaltinius pavyks surasti dar daugiau žinių apie Raudžių (Nemunijos) piliakalnyje stovėjusią pilį bei jos papilio gyvenvietes. Apie tai numatoma parašyti platesnį straipsnį.

Raudžiai (Nemunija) Hillfort

The article describes an archaeological site, Raudžiai (Nemunija) hillfort (Fig. 1). Although Investigators Johan Michael Guise, Eduard Gisevius, Jonas Basanavičius, and Hans Crome have written about it and the hillfort is marked on maps (Figs. 2–3), the hillfort has so far remained almost unknown among Lithuanian and foreign scientists. In 2011, it was discovered again by the present author, Historian and Archaeologist Valdemaras Šimėnas.

The hillfort is in Kaliningrad Oblast (Russian Federation). The bulk of the hill has long belonged to the village of Raudžiai (Ger. *Raudschen,* Rus. *Рядино (Ryadino)*). It is also right beside small estate of Nemunija (*Nemonje*) (Nemansky District (Rus. *Неманский район*). The hillfort's co-ordinates at the centre of the enclosure are N 55°02‘57.0“ E 22°13‘16.4“.

The hillfort was erected on a massive, oval hill on the right bank of the Šešupė (Ger. *Scheschuppe* or *Ostfluss*, Rus. *Шешупе*), about 1.5 km from its confluence with the Nemunas. The hillfort's defensive constructions are very complex and massive. It is surrounded by two banks and has an upper enclosure and a bowl-shaped lower enclosure. The hillfort is a total of about 250 m long and about 150 m wide (Figs. 4–7).

An attempt has been made to connect the hillfort with 13th–14th-century written sources. In fact, the idea that this location should be identified with the Scalvian castle *Sassowia, Sassow*, which was attacked by the Teutonic Knights circa 1276 should be assessed cautiously. There is a greater likelihood that in 1360 the Teutonic Knights erected short-lived Skalva (*Czalwen*) Castle at this site.